

Török Sára

RÉSZLETEK
„UNOKÁIMNAK AJÁNLOM”
CÍMŰ MEMOÁROMBÓL

1944. október 10-én születtem a történelmi Nagy-Magyarországon, Bihar vármegyében egy kis mezővároskában, Mezőtelegden. Tileagd a hivatalos román neve szinte száz éve. A Sebes-Körös mentén található, ahol a Nyugati-Kárpátok dombsággá szelídülnek, és Nagyvárad felé tartva fokozatosan a nagy magyar Alföldre érnek. A nyugat kapujának is nevezett Nagyvárad, ismertebb metaforával a Körös-parti Párizs közelségének, valamint a településünkön áthaladó nemzetközi műútnak és vasútnak tulajdonítható, hogy születési helyem lakói minden időkben felvilágosodott emberek voltak, nyitottak a nagyvilágra, és egyszerre polgárosodtak az ország más, fejlődő részein élőkkel.

Első gyermekkori emlékem történelmi jellegű születési dátumomhoz fűződik, helyszínét tekintve pedig a szülőhegyünkhöz, amely az 1915-ben született Kovács Imre édesapám anyai öröksége, ősi birtokrész. Mindig boldogság volt oda kilátogatni, sohasem

lehetett ráunni. A festői szépségű Leső-hegyen volt a szőlősünk, maga az éden a finomabbnál finomabb szőlőfajtaival és a tavasztól őszig mindenféle ízletes gyümölcsöt adó fáival. Azóta sem találkoztam ilyen gyümölcsbőséggel! Mindez édesapám keze munkáját, szakszerű tudását, kitartó szorgalmát dicsérte. A Leső teraszos kiképzésű volt. A mi szőlősünk középtájt büszkélkedett, mint egy magára mindig adó csinos nő. Takaros szőlőlugasok határolták minden irányban, akárcsak a többi szőlősgazda tulajdonát. Kétéves vagy még annyi sem lehettem, nem emlékszem, csak arra, hogy a fölöttünk lévő teraszon vagyok a szüleimmel, amint később megismertem, egy apácarácsos, nyári laknak is beillő borház előtt és a helynek otthonosságot és tekintélyt biztosító terebélyes diófa alatt. Gyakran gyűlt ott össze jókedvű társaság. Emlékezetem szerint sok bácsi és néni vesz körül, állok a kör közepén, és mindegyre kérdezik tőlem, hogy „mikor születted, Sárika?”. „Amikor az oroszok bejöttek!”

Nagyokat nevettek kórusban, én pedig annyiszor hangoztattam ezt a „bűvös mondatot”, ahányszor feltették ugyanazt a kérdést. A hátam mögött álltak a szüleim, így megvolt a biztonságérzet, ezért lehettem olyan bátor, sikerélményeket begyűjtő főszereplő. Otthon édesapám legjobb barátja, a vele egyidős szomszéd, Körözszi/Chereji Imre bácsi, akinek a magyar vagy román éráról függően változott a neve, szintén meg-megkérdezte a drótkerítésen át, hogy „mikor születted, Sárika?”, csak ő egészen halkán szólt, ám a válasz után ő is jóízűen nevetett, de nem olyan harsányan, mint ahogyan a hegyen. Mindenki tudta, hogy a népszerűségnek és köztiszteletnek örvendő Sárika tanító néni épp aznap szülte meg gyermekét, amikor a háborús front megérkezett Telegdre, a heves tűzpárbajt követően pedig bejöttek az oroszok. Felnőve értettem meg, hogy 1945-ben vége lett a második világháborúnak, beállt a kommunista rendszer, és ami frissen történt, amit át- és túlélt az ember, azt mind el kellett felejtetni, tabuvá lett minden, visszaszorult a suttogó magánbeszélgetések szintjére. A hatalom kiadta a szigorú parancsot, miszerint a dicsőséges Vörös Hadsereg nem megszállta, hanem felszabadította hazánkat. A mezőtelegdieknek

rádásul a haza is odalett, idegen uralom alá kerültek. Déjá vu érzés volt ez sokaknak. Az első idegen uralom, azaz a román megszállás jóval előbb, 1920-ban történt a trianoni diktátum következményeként. Erről az 1878-ban született nagyapámtól és az 1903-ban született édesanyámtól hallottam megdöbbenő, sőt gyalázatos, szörnyűséges történeteket.

Ezek a történetek érzékenyítették a lelkem, formálták gondolataim, és készítették családom történetének, valamint Erdély, a Partium és Nagy-Magyarország történelmének megismerésére, a magyar tárgyi és szellemi értékek észrevételére, olykor hagyományaink felkutatására, megőrzésére és átadására. Ezért lehet az, hogy igazából az én hazám, lelki hazám mindig Magyarország maradt, lelki fővárosom pedig Budapest.

Szüleim, nagyszüleim, nagynénik, nagybácsik, az általam ismert egész felnőtt rokonságom az Osztrák–Magyar Monarchiában született, osztrák–magyar állampolgárok voltak. Kovács István, mezőtelegdi nagyapám azt mondta, hogy jó lett volna az a társadalmi berendezkedés, ha nem robban ki 1914-ben a háború, amely teljesen átrendezte az emberek terveit, életcéljait. A feje tetejére állt az egész világ. A háborúk kérlelhetetlen velejárói, törvényei szervezték az életet. Nagyapa túlélte a háborút, nem sorozták be, mert a vasútállomáson dolgozott. A háborút megelőzően, mint minden katonaköteles fiatalnak, neki is be kellett vonulnia a hadsereg kötelékébe. Elmondása szerint a közeli nagyvárad várban osztrák és magyar tisztek német nyelvű vezényszavaira sajátították el a harcászati fogásait. A vasutasok mindig külön kasztot alkottak az adott társadalmi rendszerben. Háború idején a helyükön maradtak, mert biztosítaniuk kellett a muníciót és a hadi felszereléseket szállító szerelvények biztonságos eljutását rendeltetési helyükre. A katonákat is többnyire vasúton szállították a frontra.

A román megszállás Erdélyben és a Partiumban lelki megrázkódtatást jelentett az őshonos magyar lakosságnak. Mint amikor a gyermeket hirtelen elszakítják az édesanyjától, és mostohának adják. 1918-ban a román csapatok mind közelebb és közelebb kerültek Telegdhez, és amikor a csucsai front felbomlott, pár nap múlva,

húsvét első napján meg is érkeztek. Nem lehetett tudni, mi következik. A magyarok közül sokan elmenekültek, az otthonmaradtak pedig ideges félelemmel várták a következményeket. Boldogan ujjongott a lakosság a katonaság távozásakor. Úgy érezték, elmúlt a vihar, itt a szabadság! Mihelyt azonban az idegen román hatalom benyomult az országba, egy településre, így Mezőtelegre is, a régi társadalmi élet teljesen megváltozott. Lecserélték a választott magyar vezetőket és a magyar adminisztrációt. Román nemzetiségűek vették át a hatalmat. A magyar állami felségjeleket eltüntették, és kinyilvánították az adott település Romániához való tartozását.¹ A magyar nyelv hivatalos jellege megszűnt, helyét a román vette át. A trianoni diktátumot követően a vasút élére is saját embereiket állították. Román állomásfőnök érkezett Mezőtelegre. Ő lett a „seful sztáciunej Tileagd al C.F. R.”, a vasúti alkalmazottaknak pedig egyhamar román nyelvvizsgára kellett jelentkezniük Kolozsváron. Magyar fiatalembernek már a város utcáin való járás-kelés is veszélyes lehetett. Falkákba verődött román suhancok állhatták útját, és ha nem tudta utánuk mondani a román szavakat, megverték, kegyetlenkedtek vele, megtörtént, hogy vérbe fagyva ott hagyták az utcán. Senki sem nyomozott utánuk.

Nagyapával hál' Istennek ilyesmi nem történt meg, és a nyelvvizsgát is könnyen megúsza. Nem hiszem, hogy tudott románul, mert nem is volt honnan tudnia, meg aztán én sohasem hallottam őt románul beszélni, de nyelvvizsgálója történetét jól ismerem. Azt mondta neki a román állomásfőnök, hogy nyugodtan menjen a többiekkel vizsgázni a vasúti központjuk székhelyére, Kolozsvárra, mert ő telefonált a vizsgabizottság elnökének, hogy Stefán Kovácsnak sikerüljön a vizsgája, ugyanis neki Stefán a jobb keze, nélküle nem működik a vasútállomás. Így is történt, továbbra is maradt a tehervonatokat rendező pályaudvar felelősségteljes szervezője. A történethez mindig hozzátette, megkönnyezte, hogy a barátját, kollégáját megbuktatták a román nyelvvizsgán, minekutána elvesz-

¹ Sass Kálmán (1935): *Tileagd (Mezőtelegd) története*. Oradea, Kálvin.

tette az állását. A nagyapa vállára borult, és sírva ismételte, hogy mi lesz a családommal, miből telik ennivalóra a hat gyermekemnek?

A Regátból származó román állomásfőnök nagyapát 1928 júliusától a tileagdi vasútállomás főraktárnokává nevezte ki.

Nagyapa, ha politizált, nagyon haragudott a franciákra, az angolokra és Amerikára. Szidta, káromolta a franciákat, amiért Erdélyt odadozták a románoknak. Ilyenkor az volt a befejező mondata, hogy én biztosan nem érem meg, de ti megéritek, hogy Erdélyt visszaadják Magyarországnak.

Vasúti pályarendező vagy vasúti raktáros 24 óra időtartamú munkaidejét 48 óra szabadidő követte. Ezalatt sem ült tétlen. Járt a Mezőtelegd környéki erdőket és falvakat a Zichy-féle vadászkastély aljában. Az ottani románoktól felvásárolta a tűzifának valót, és saját lovas szekerekkel szállította haza, majd a nagyvárad piacon értékesítette. Zichy gróf hozta be ezeket a románokat a Regátból olcsó munkaerőnek. Adott nekik jobbágytelket, letelepítette őket. Ezek a románok szerették nagyapát, aki viszont más gasztronómiai világból érkezett, mint amilyen az övéké volt. Többször dinsztelt hagymával vagy dinsztelt káposztával töltött palacsintával kedveskedtek neki a román asszonyok. Elvette, hogy meg ne sértse őket, de egy óvatlan pillanatban a „gelebébe” csúsztatta.

A mócok, a nyugati Rézhegységben letelepedett románok voltak a veszélyesek! Egyszer a közülük toborzott román katonák foglaltak helyet telegdi családi házunk utcai lócáján, és bocskoros lábukkal verve a földet, felkorbácsolt sovén nacionalista érzelmekkel hajtogatták: „De la Dnyisztru pöne la Tisza!” A Dnyeszttertől a Tiszáig! Ezt a területet követelték.

Nagyapám az öregségi korhatárt elérve a négyéves magyar világban vonult nyugdíjba. Erről tanúskodik a birtokomban levő dokumentum: hivatalos értesítés, amely 1941. március 1-jén datálódik, és a Magyar Királyi Államvasutak Központi Számfejtő Hivatalától származik, amely hivatal Budapesten a VI. kerületben, az Andrásy út 83. alatt székelt.

Egyedül lévén, a nyugdíjából önzetlenül és szeretettel segítette családtagjait, különösen két unokáját, a húgomat és engem, akik-

nek négyéves középiskolai és ötéves egyetemi tanulmányait nagy részben ő finanszírozta. Szabadjegyével ingyen utazhatott, ezért ő kísért bennünket a Mezőtelegd–Hosszúfalu távon, amely körülbelül 400 km. Délután ültünk fel a vonatra, és másnap délelőtt érkeztünk meg Deresztye (Dirste) állomásra, ahol bőrrületes lovas fogattal várt nagy szeretettel édesanyám egyik vagy másik testvére, és szállított „haza” Ilus nénihez, Károly bácsihoz. Török nagyszüleim már nem éltek. Mezőtelegdtől Hosszúfaluig, a Partium nyugati csücskétől Erdély legkeletibb pontjáig, Brassóig, Hosszúfaluig az egész gyönyörűséges, páratlan szépségű vidék, Erdély az enyém, az én szülőházam! Így éreztem, így gondoltam! Erdély egyedi és megismételhetetlen, mint az anyám főztje! – hallottam nemrég. Telegden felszállva a vonatra, egyfolytában a kupé ablakánál álltam, míg be nem sötétedett, és gyönyörködtem a tájban. A Mezőtelegdtől 60 kilométernyire lévő, sziklás bércek között épült csucsai kastély a maga romantikus elhelyezkedésével csakúgy, mint Kós Károly Varjúvára, már kicsi gyermekkoromban megérintette fantáziámat. Alig vártam, hogy megpillantsam a Királyhágó közelében épült csucsai csodát végében a sziklabástyával, köztudottan Ady Endre kedvenc tartózkodási helyével. A Varjúvárat csak télen pillanthatam meg Sztánán, a vasútállomás környékén. Ilyenkor nem takarják el az erdő lombjai. Hosszúfalu – mily érthetően hangzó helységnév a magyar fülnek! Trianon után Szátulung Brásov megyében.

Édesanyám, lánykori nevén Török Sára szülőhelye pontosabban a Barcaság tájegység románul „falvak városának” elnevezett Orásul Szecele. Eredetileg egy négy faluból álló hosszú falusor a fenséges Kárpátok közt, a Nagykőhavas és Keresztényhavasok tövénél. Négyfalunak nevezték el. Brassóból indulva Bácsfalu, Türkös és Csernátfalu után a negyedik az édesanyám szülőfaluja: Hosszúfalu. Találó a hosszú előtag a nevében, mert több kilométer hosszúságban nyúlik el a határszéli hegyek fenyőkoszorús alján az Ósáncba torkollva. Az egész falut két párhuzamos utca alkotja. Az alsóban, amely nem más, mint a másik három falut hosszában átszelő Fő utca folytatása, magyarok laktak. Kétfelől csinos és tisztán tartott kőházak szegélyezik, ami az egésznek városias színt ad.

„Két alsó és két felső népiskolájával, számos templomával sok barcasági és székelyföldi mezővárosnál városiasabb küllemmel bír” – állapítja meg Orbán Balázs.² Szívemnek, lelkemnek, nézetemnek, ott megélt gyönyörűséges élményeimnek, tapasztalataimnak mily megfelelő megállapítása ez! A másik utcarész a Fűrészmező. A felső utcán „pázsitosok, oláhok” telepedtek le. Négyfalu a szintén egy csoportban épült három faluval – Tatrang, Zajzon, Pürkerec – együtt lesz Hétfalu. „Ha Brassó a Barcaság koronája, úgy Hétfalu annak díszköve! A havas régió szép fenyvesei a falukig lehatolnak, hol a vadon nagyszerűsége a polgárosodás vonzó képeivel ölelkezik. A fenyvesek sötétzöld tömegének a gyümölcsöskertek világoszöld lombosával való találkozása a természet őseréjének az emberi szorgalom műveivel való összesítésének kedves képét nyújtják.” Kik a lakói ennek a vidéknek? Sokat hallunk a gyimesi és a moldvai csángókról, de a hétfalusiakról keveset. Édesanyám hétfalusi csángó lány volt. Ünnepek alkalmával büszkén öltötte magára a hétfalusi csángók sajátosan elegáns népviseletét. A hétfalusi csángók „tiszteséges, becsületes, hazájukhoz hű magyarok Budapesttől távol. Elszenvették a szász, majd a román elnyomást, ennek ellenére nem a siránkozás, hanem a tettek emberei.” A népesség eredetileg többségében magyar volt, kisebb részben román és szász. Az biztos tény, hogy amíg létezett Órománia, sokak szerint „Kifliország” felé az ezeréves határ, a hétfalusi csángók voltak a határ legkeletibb szakaszának őrzői. Eredetileg a székelyek nevezték el őket, mivel „elcsángoltak tőlük”. Amikor az ötvenes évek nyári vakációiban rokonainkkal a havasi kaszálókát jártuk lovas szekerekkel, mindig áthaladtunk az Ósáncon. Megtudtam, hogy az útszélre dobott farúd egykor e határátkelőnél használt sorompó volt. Kétoldalt még sokáig érintetlenül állt a két kis tartóoszlop is. A körülbelül ezer méter tengerszint feletti magasságban lévő Babarunka kaszálón húgossal, Iluskával az ezeréves határt jelző határköveken is üldögtünk, és bár kisgyermekek voltunk, és a felnőttektől csak „sutto

² ORBÁN Balázs (1991–1996) [1870]: *A Székelyföld leírása, első erdélyi kiadás*. 20. füzet. *Hétfalu*. Sepsiszentgyörgy, Európai Idő.

szavakat” hallottunk a határral kapcsolatban, szomorúak voltunk mind a ketten. Nagy-Magyarország keletre nyíló kapuin át sokszor tört be az ellenség. Édesanyám tizenkét éves volt, amikor 1916. augusztus 28-án rájuk törtek a románok. Elmondása szerint ragyogó nyári idő volt, hét ágra süttött a nap! Ilyenkor a falu apraja-nagyja, aki mozogni tud, szénaszárítani, szénagyűjteni van a hegyek közti kaszálókon. A hegyen túlról, Moldvából kaphattak fülest, hogy mi készül ellenük. Jött a hír megbízható, jóérezsű román emberektől, akikkel cserekereskedelmi kapcsolatot tartottak fenn, s jóban voltak velük. Ezért nem dolgozhattak nyugodtan künn a kaszálókon. Otthon hagyták a legényeket, hogy figyeljék a mozgást, s ha veszélyt látnak, értesítsék őket. Vágtattak is feléjük lóháton az őrszemek, és nagy hangon kiabálták: „Meneküljetek! Meneküljetek! Betörték az oláhok!” Várható volt a támadás, mégis hirtelen érte őket. Török Mihály nagyapám jövőbelátóan két lovas kocsit előkészített a menekülésre. A legszükségesebb holmi fel volt pakolva. A szénagyűjtésből hazasietve a lovas szekérrel, csak be kellett fogni a lovakat, az istállóban levőket is a menekülő kocsikba, és már indulhattak is mindenüket hátrahagyva a nagyvilágba. Édesanyám eleven „leányka” volt. Meneküléskor is gyorsan kapcsolt, és legféltettebb kincsét, az ugrókötelét sebtében az éléskamra egy kiálló deszkapadlója alá rejtette. Egészen a szilágysági nagy településig, Kémerig menekültek, ami 300 km távolságot vagy annál is többet tesz ki. Kémeren szeretettel és segítőkészséggel fogadták őket nemzettársaik. Nagynéném, a hosszúfalusi Ilus néni, Iluska húgom keresztanyja, akivel gyakran tartózkodtunk, valahányszor kenyeret süttött, és mi ott lábatlankodtunk gyermekként körülötte, elmondta, hogy Kémeren nagy fehér kenyeret sütnék. Hosszúfaluban, a magas hegyek között, amelyek csúcsán nyáron is hó fehérlett, nem volt bőséges fehér lisztből. A búzát nem ősszel, hanem tavasszal vetették el, mert a vetőmag nem vészelt volna át a kemény, –20 fokos vagy annál fagyosabb hideget. De azért nagyon finom kenyeret készítettek! Pityókát is gyúrtak a tésztába, amiből nagyobb cipószerű kenyereket süttöttek. A tetejét koromfeketére égették, és amikor kisült, nagy késsel levették az égett héját. Vert kenyérnek nevezték.

Amikor néhány hét, két hónapnyi idő után Kémerről visszaterhetett otthonába a család, teljesen üresen, kifosztva találták a házat, egyedül az ugrókötél került elő. A menekülésre készülve sok szőtestet, kézimunkát, ruhaneműt az udvaron egy ásott gödörbe rejtettek. Ezekből a holmiból ismertek fel többet az otthon maradt falubelieknél, de nem szóltak, nem kérték vissza, örültek, hogy hazatérhettek. Újraindították az életet.

Nem csak ők kerültek ilyen élethelyzetbe. A román támadás azért érte édesanyámékat az elsők között, mert a román csapatok a Románia – Osztrák–Magyar Monarchia vonalon álltak fel, a Keleti- és Nyugati-Kárpátok mentén, onnan támadtak. A hegység hágóin adott volt az előrenyomulás Erdély belső területei felé. Budapestig szerettek volna eljutni. Óhajuk ezennel nem vált valóra, de pusztítottak, fosztogattak, kegyetlenkedtek és öltek. Emiatt nem csak a határ mentéről, hanem a betörés ellen védettebb területek irányából is hatalmas menekülthullám indult meg elsősorban az erdélyi magyar és szász lakosság körében. Ebben közrejátszott az is, hogy még elevenen élt a lakosság emlékeztében az 1848–49-ben lezajlott etnikai atrocitások emléke. Édesanyám elemi iskoláit a hosszúfalusi Magyar Királyi Állami Polgári Iskolában végezte. Ez az iskola 1897-ben jött létre, és Erdélynek az elcsatolásáig Hosszúfalu és az egész Barcaság fénykorát jelentette. A Szent Ferenc-rendi nővérek nagyszebeni tanítóképző intézetében folytatta tanulmányait, amelyet osztrák–magyar állampolgárként kezdett, és az 1922–23-as tanévben román állampolgárként fejezett be. A szerzetesnővérek a XIX. század második felétől intézmények sorát hozták létre Erdélyben. Iskolákat, kórházakat, öregotthonokat működtettek.

Az első nővérek 1864-ben meg is érkeztek a Fogarasi-havasok aljában épült festői szépségű és vegyes lakosságú Szeben városába. Az évek során valóságos iskolahálózatot hoztak létre. 1896-ban megalakult Erdély egyik legjelentősebb tanintézete: a bentlakással rendelkező tanítóképző, amely 1914-ben felső fokú nép- és tanítóképzővel bővült. Az előbbi négyéves, a „főiskola” pedig ötéves képzést jelentett. Trianont után, 1925-ben a román hatásá-

gok megszüntették a képzőt. Az Osztrák–Magyar Monarchiában épült tanintézet impozáns alakját tíz építkezési szakaszban érte el. Egymás után jött létre a szép, világos, tágas tantermek sora. A nővérek lakószobáival egy időben épültek a növendékek háló- és lakószobái, valamint az ebédlők. A tanítóképzővel kapcsolatban az a cél lebegett a tanári testület szeme előtt, hogy az minden tekintetben komoly, mintaintézet legyen. A tanítóképző valóságos iskolaműhelyként működött. A magyaroklakta területeken azóta sem létező szinten és mértékben folyt a gyakorlati oktatás, nevelés az apácáknak köszönhetően. Különös gondot fordítottak a kézimunka- és zeneoktatásra, a testnevelésre, háztartást és főzést tanítottak, továbbvitték a polgári leányiskolában folyó hasznos, tulajdonképpen az önálló életre való felkészítést. Az elméleti tantárgyakat magyar tanárok oktatták. „Hisszük, hogy a nővérek ajkáról elhangzó szavak, a minden nap látott példa mind-mind nem tűnnek el nyomtalanul!”³

Édesanyámat ismerve nem tűntek el! Mezőtelegden élő tanítónő-legendája volt és maradt azok számára, akik ismerték. Az apácák azonban eltűntek. Trianon után kénytelenek voltak átszervezni iskoláikat az új román tanrendszernek megfelelően. 1944-ben Erdély földje súlyos harcok színtere lett, a második világháborút lezáró párizsi béke pedig Erdély újabb metamorfózisát és a kommunista diktatúra berendezkedését hozta. Az államosítások végleg megpecsételték a felekezeti intézmények, zárdák sorsát. A Nagyszebenben negyvenkét nővérrel működő zárda és tanintézet 1949-ben egyik napról a másikra elvesztette szerzetesi, felekezeti jellegét, akkor az intézet román tannyelvű iskolává alakult. 1999-től a mai napig a Constantin Noica elméleti líceumnak ad helyet. A románok által elorozott tanintézményekben a korábbi elvek ellenkezőjét ültették át a gyakorlatba, csupán a jól képzett tanerők lelkiismeretes munkája biztosította a régi elvek érvényesülését. Minden nem ortodox szerzetesnővérnek, bárhol működött is Romániában, le kellett vetnie

³ BILINSZKY Lajos (1903): *A Szent Ferenc-rendi Nővérek Nagyszebeni Tan- és Nevelőintézetének története*. Nagyszeben, Drotleff.

a szerzetesruhát. A megyés püspököket és számos egyházi személyt börtönbe zártak, a nővérek szétszóródtak.

Idézet édesanyám önéletrajzából: „A tanítóképző elvégzése után betegségem miatt három évig nem foglaltam el állást. 1926-ban Zajzonban kezdtem működni, ahol 1932-ig taníthattam.”

„TANUSÍTVÁNY TÖRÖK SÁRA, volt evangélikus tanítónő magartartásáról, Sz.20/1943. Alulírott mint a brassói magyar ev. egyházmegye főesperese hivatalosan tanúsítom, hogy TÖRÖK SÁRA, okleveles tanítónő, aki Hosszúfaluban, Brassó megyében született 1903. dec. 1-én, apja: néhai Török Mihály, anyja neve Kocsis Sára, ág. h. ev. magyar földműves, oklevelének megszerzése után a zajzoni ág. h. ev. elemi iskolánál működött rendes tanítónőként 1932 szeptemberéig, az iskola megszűnéséig. Mint tanítónő igen szerény díjazás mellett lelkiismeretes és elismerésre méltó munkát végzett. Nagy része volt abban, hogy a zajzoni hitvallásos magyar elemi iskola sokféle anyagi és más természetű nehézség ellenére 1932 szeptemberéig fennmaradhatott. Jó magyar érzéstől vezéreltetve nélkülözések között is hűségesen helytállott, és a felkínált állami állást elhárította magától. Iskolán kívül is szüntelenül tevékenykedett és áldozott a zajzoni nép kulturális erősítése érdekében. Ugyanezt tette édesapja és testvérei is, akik az egyháznak és iskolának lelkes pártfogói és támogatói voltak a nehéz kisebbségi időkben. Állás nélkül is mindvégig kitartott magyarsága mellett. Rászolgált a megbecsülésre és az utólagos kárpótlásra. Hosszúfalu, 1943. jan. 19. Sipos András, ev. főesperes”

A zajzoni évek után a hányattatás ideje következett. 1936. február 15-től a tanév végéig a hosszúfalusi református iskolában mint helyettes tanítónő működött. Ezt az állást véglegesen nem ő kapta meg, hanem az egyik szintén tanítónő unokanővére, aki feljelen-tette édesanyámat a román hatóságoknál a magyarsága miatt. 1936 szeptemberében nagynénje alkalmazta Bukarestben, ahol a Scala Panziót vezette két évig, majd ismét állás nélkül maradt. 1940 márciusában Szentiványlaborfalván (Háromszék vármegye) a Páll-féle

malomban mint pénztárnok kapott munkát. A második bécsi döntést követően édesanyjával a Kökös folyó hídjára jártak találkozni. A híd közepén egy kifeszített kötél jelezte az új, sajnos csak négy évig tartó magyar–román határt.

Tanítónak rendeltetett, és hogy életcélját maradéktalanul betölthesse, hivatástudattól vezérelve indult el tanítói állást keresni. Így jutott el Mezőtelegre, ahol 1940 októberében az állami népiskolában révbe ért. Mezőtelegden rendelt társat a sors neki édesapám személyében, amely házasságból időrendi sorrendben születtem én és a húgom.

Nagy-Románia megálmodói elsősorban azok a román értelmiségiek voltak, akik Budapest egyetemén „kupálódtak ki”, alaposan megismerték Magyarország történelmét, és tökéletesen tájékozódtak az akkori magyar politikában, nem utolsósorban a magyar értelmiségi körök „jeles” tagjai voltak. Ady Endre már 1912-ben feltette a kérdést egy víziószerű publicisztikájában: „S ha Erdélyt elveszik?” Rajta kívül kevesen látták, senki sem hitte, hogy Erdélyt elvehetik. Az ezeréves országnak álmában ringatóztak a magyar politikusok, szónokok, irodalmárok és kereskedők, újságírók és olvasók. Mindenki. Pedig a háborúkat el lehet veszíteni, országrészeket át kell engedni, városoknak, falvaknak, hegyeknek és folyóknak búcsút kell mondani. Éppen ezért már a világháborút megelőző években sürgette Ady a román–magyar megbékélést, a transzilvanizmus jegyében próbált barátságot kötni az erdélyi román szellemi és politikai élet vezetőivel, köztük Octavian Gogával, aki már az 1910-es években vezéregyéniségnek számított a román irodalmi életben. Úgy tűnt, hogy nagyra becsüli Ady költészetét. 1909-től rendszeresen fordította a verseit románra. 1913 elején Ady és a *Nyugat* folyóirat gárdája vacsorát rendezett a budapesti egyetem bölcsészkarán végzett Goga tiszteletére. Ott volt Babits, Móricz, Ignotus, Schöpflin Aladár és Fenyő Miksa. Ignotus arról írt, hogy Goga mellének szegezték a kérdést:

– Csak tudnánk, hogy mit akartok!

– Csak egyszerűen nem akarunk hozzátok tartozni! – hangzott a váratlan radikális válasz.

Goga ekkor már a nagyromán állameszme és a bukaresti irredentizmus elszánt képviselője volt, s nem érdekelte a magyar–román összefogás eszméje.⁴ Szakított nemcsak Adyval, hanem a többi magyar barátjával is.

Erdély Romániához való csatolása magas politikai körök döntése volt. Hogy mennyire nem a jóérzésű román emberekre bízta ezt az egyesítést, mi sem bizonyítja számomra jobban, mint személyes élményeim. Az egyszerű román emberek példaértékű békességben éltek a magyar lakossággal, amit Mezőtelegden konkrétan átéltem, megtapasztaltam. Az én utcám az egykori mezőváros legősibb utcája, egyben apai ágon felmenőim, őseim utcája. A Nagy utca a református templomtól a Koppány patak két partján kb. 1200 méter hosszúságban kanyarog. Tünetlenyes hely volt gyerekkoromban! Csak gyermekzaj verte fel a csendjét, de az minden nap, még a téli zimankóban is, ilyenkor a lejtős részekén lehetett szánkóval ereszkedni, a Koppány befagyott vizén pedig csúszkálni, korcsolyázni. Amikor édesanyám kiengedett az utcára játszani, kikísért, és arra kérte az utcabeli román gyermekeket, hogy húgommal és velem beszéljenek románul. Huncutul mosolygott első igaz barátnőnk, Körösi Baba, a többi román gyermek hangosan fogadkozott, mert tudták, hogy Sárika tanító néni kérését tiszteletben kell tartani. Aztán folytatódott a játék magyarul, ugyanis egymás közt is magyarul beszéltek. Jó pajtások voltunk. Én azt hittem még egyetemista koromban is, hogy anyanyelvem elegendő az érvényesüléshez, és ezt azért hittem, mert Telegden minden úgynevezett román magyarul beszélt.

Középiskolában bosszantott, hogy sokat kell kínlódnom a román irodalommal és a román történelemmel, amit román nyelven kellett megtanulni. Akkor még nem tanultunk dákoromán elméletet. Sorolhatom kedves Nagy utcai játszótársaink román nevét: közvetlen szomszédunk a Körösi család, mellettük Bezsán Flóraék, aztán Nyegrucék. Másik irányba Indries Tógyerék, a túlsó oldalon Morár

⁴ Víg Emese (2019): „S ha Erdélyt elveszik?” – Ady Endre a nagy háború éveiben. *Maszol.ro*, 2019. december 1. Elérhető: <https://bit.ly/2yxRTGc> (A letöltés időpontja: 2020. 05. 26.)

Janikáék, Kolca Gyuri bácsiék, Domján Irénke néniék, ja és a Trifán család. Nos, ez a család nagyon zárkózott volt. Magas kőházban laktak. A velünk egykorú Trifán gyerekek valamiért nem játszottak velünk, ami egyébként senkit sem érdekelt. Postafőnök volt az édesapjuk, az anyukájuk azonban magyar és nagyon kedves néni, még szóba is állt velünk. Ugyanilyen távolságtartó volt Roxin Mária, a gyógyszerész lánya. Most már értem: ők voltak az öntudatos, büszke román családok. Mária a kis létszámú román tannyelvű iskolába járt, és egyszer azt üzentte a családomnak, hogy ő is van olyan jó tanuló, mint a Sárika tanító néni leányai. A tegdi románok úgy éltek, ahogy a magyarok. Sohasem voltak bocskorosok, a magyarokkal együtt lenézték a környék hegyi falvainak bocskoros románjait. Azt mondták róluk, hogy két dologhoz értenek: a bekecshez és a juhtúróhoz. Már gyermekként rájuk csodálkoztam én is, és hozzánk képest nagyon furcsáknak, elmaradottaknak tartottam őket. Mindig megjelentek a tegdi kispiacon, amely pénteki nap a Nagy utcán volt izgalmas látvány, és Várad nagyállomásán, ahol a román asszonyok a váróterem padjai mellett betérítették bő pendelyeikkel az egész teret. Róza nagynéném felkapott főszakácsnő volt a román falvakban lakodalmak alkalmával. Nagy megbecsülésnek és tiszteletnek örvendett.

A román emberek nagy része, de még a román politika sem hitte a hatvanas évek elejéig, hogy az övék marad Erdély és a Partium. Csak ekkor kezdtek Erdélyben is iparosítani. Ennek a ténynek van bőven irodalma. Egyik sajátosan személyes élményem 1966-ból való. Egyszerre kaptunk kinevezést Hajdú Antal agrármérnökkel és brailai román feleségével az Érmellék egyik községébe. Lenuca vágyakozott a szülei után, akiktől több mint 800 km választotta el. Szomorúan mutatta nekem a Brailából érkezett levelet, amelyben jól fogalmazó, szépen író regáti román édesapja a következőt írta: „Sajnos nem tudunk meglátogatni titeket, drága lányunk, mert nincs útlevelünk!”

Az én kis családomra a békediktátum után hat évtizeddel egy házkutatás brutalitásával köszönt rá ismét Trianon. A Trianon és a békediktátum szavak kezdettől fogva idegesítették a román hatóságokat. Ezek a kifejezések egyetlen történelmi tartalmú könyvükben sem fordulnak elő. Meglepődtünk, amikor 1980 áprilisában

a román kommunista nemzetbiztonság egyik nyomozója jól képzett, magyarul tudó főkönyvtárossával lakásunkon mondvacsinált ürüggyel házkutatást tartott. Könyveink között rátaláltak az Erdélyi Szépművés Céh által kiadott Tabéry Géza *Emlékkönyv* című művére, valamint a tízkötetes *Erdélyi emlékirók Erdélyről* című csodálatos és értékes kiadványra. Felszólítottak, hogy a szemük láttára égeszük el a könyveket, vagy adjuk át nekik „megőrzés végett”. Nem égettük el, ezért elkönfiskáltak tőlünk egy zsák értékes könyvet, amelyeknek eszmeisége nem illett bele a Nagy-Románia koncepciójába. Erdély és Trianon – két szó, amellyel a népszerű író, Tabéry híres művét indította. A könyvtáros elvtárs feltette a kérdést a férjemnek:

– Ismeri ezt a szót, hogy Trianon?

– Nem – válaszolta.

– Hát nem olvasta ezt a könyvet?

– De igen – és a férjem bemutatta a mű legújabb kiadását, amelyben ezeket a szavakat zárójelbe tett három pont helyettesítette. Két kisgyermekünk a kanapé sarkába húzódva riadtan élte meg a kétórányi házkutatást. A turkáló elvtársak közül az állambiztonsági a következő ironikus, megfélemlítő kijelentéssel távozott a férjem felé fordulva:

– Látjuk, szép családja van, biztosan nem szeretné, ha többé nem láthatná őket!

Hál’ Istennek megvagyunk még, és láthatjuk egymást, a gyermekeinket, négy szép és okos, hívő lelkű és sikeres unokánkat, sőt dédunokánkat is! A reménykedő hit, az erkölcsi tartás, a jó szándékú tettek, az élni tudás, az életszeretet, meglátni a szépet akkor is, ha csúnya, hátunkon mosolyogva cipelni a meg nem érdemelt átkot – mindez olyan intenzitású erőteret hoz létre, amely fölötté áll mindenféle erőszakos hatalomnak!